

KÖNYVSZEMLE

JUSTYNA B. WALKOWIAK, Personal name policy. From theory to practice [Személynévpolitika: az elmélettől a gyakorlatig]*

Wzdyiał Neofilologii UAM w Poznaniu, Poznań, 2016. 417 lap

A poznańi egyetem oktatója könyvében több szempontból osztályozza a személynévadást, személynévviselést érintő mai és történeti szabályozásokat, gyakorlatokat és célkitűzéseket, hogy a könyv kétharmadához érve részletesen kirajzolódjék belőle a személynévpolitika mint gyakorlat és mint vizsgálati terület. Hogy a terület határainak ez a kijelölése milyen ellentmondással terhes, arra később még visszatérek. Széles távlatokat nyitó elméleti meghatározást már a könyv elején is kapunk – ehhez a szerző végső soron a fishmani szociolingvisztika alapképletét szabja át: kik igyekeznek befolyásolni kiknek miféle viselkedését, milyen célok szolgálatában, milyen körülmények között, milyen eszközökkel, milyen döntéshozatali mechanizmusok útján és milyen eredménnyel?

Mivel a nyelvpolitikai szakirodalommal összhangban a szerző nemcsak az explicit (de jure), de az implicit (de facto) névpolitikát is a vizsgált terület részének tekinti, az így felfogott névpolitika lehetséges alakítóinak köre nem korlátozódik a központi államhatalomra. Ide tartoznak a közhivatalnoki kar, amely a saját maga, illetve a névviselők vagy nevet választók számára a tekintély erejével értelmezi a jogszabályokat, az iskola (és pedig rendszerszerűen a régi Kínában, ahol az iskolába lépő gyerekek új, „iskolai” nevet kaptak), az egyház (a svéd evangélikus egyház 1991-ig, a dán pedig még ma is vezeti az anyakönyveket), a hadsereg (ismét csak rendszerszerűen az egykori svéd katonai nevek esetében) és a naptárak szerkesztői (az orosz keresztnévállomány jelentős beszűküléséhez WALKOWIAK szerint hozzájárult, hogy a Szovjetunióban az 1930-as és 60-as évek között nem jelentek meg névnapokat is tartalmazó naptárak). A névpolitikai intézkedések kifejezett célpontjai lehetnek az (etnikai, vallási) kisebbségekhez tartozók vagy az országban élő külföldiek, más esetekben azonban pont ők mentesülnek – kimondva-kimondatlanul – a többség számára kötelező érvényű szabályok alól. Az egyes nyelvpolitikák így szolgálhatják a kisebbségek és a bevándorlók asszimilációját vagy épp kirekesztését is. A szerző éles szemű megfigyelése, hogy a halottak is válhatnak nyelvpolitikai gyakorlat tárgyává. Itt nemcsak a bulgáriai törököket sújtó hírhedt átnevezési kampányra gondol az 1980-as évek közepén, melynek során a bolgár vezetés újravésztette a sírok feliratait, de arra is (és ezzel szándékán kívül túllép a nyelvpolitika saját maga általi definícióján), hogy milyen néven hivatkozunk történeti személyekre.

A nyelvpolitika előírhatja a választható nevek körét, vagy kifejezetten tilthatja bizonyos nevek használatát. A rendelkezések a leggyakrabban a családnevekre és a keresztnév

* Elektronikus elérhetősége: <https://repozytorium.amu.edu.pl/handle/10593/17416>.

típusú névfajtára irányulnak, de ezeken kívül szabályozhatják a teljes személynév szerkezetét, ezen belül a névelemek sorrendjét, illetve olyan, kevésbé általános névelemeket is, mint az apai név (amelyet a litvániai oroszok hivatalos irataiba nem vezetnek be, a szovjet időkben azonban még litván nemzetiségűek nevében is feltűnt), az angolszász middle name (középső név), amelynek meglétét az Egyesült Államok hadserege adótnak veszi, vagy a spanyol nyelvű országokban szokásos anyai családnév. A szándékolatlan névpolitika komikus példájaként idézi a szerző a kalamajkát, amelyet a spanyol EU-elnökség internetes oldalához használt szoftver okozott azzal, hogy a regisztráló újságíróktól mindkét családnévük megadását várta. Más szempontból egyes politikák irányulhatnak kifejezetten a névhasználat és a névadás szabályozására, de érinthetik a személynéveket mellékesen is.

A nyelvpolitikai szabályozások mögött a személynévre vonatkozó előfeltevések húzódnak meg. Ilyen előfeltevések az európai kultúrkörben a szerző szerint, hogy minden ember visel nevet, hogy a teljes személynév legalább két, különböző névfajtaához tartozó elemből áll, hogy a családnév apai ágon öröklődik, hogy élő testvérek nem kaphatják ugyanazt a keresztnévet, hogy az anyanyelvi eredetű nevek kívánatosabbak, mint az idegen eredetűek, hogy a keresztnév típusú névnek igazodnia kell viselője vallásához, és hogy a családnévállomány változatossága önértéknek tekintendő. Ez utóbbit az elmúlt évtizedekben a svéd és a kínai állami vezetés is igyekezett erősíteni. Mindezeket túl az egyes nemzeti kultúrákban más és más elgondolás élhet arról, hogy egy személy hány család- és hány keresztnévet viselhet, vagy hogy a keresztnéveknek nemspecifikusnak kell-e lenniük. A szabad névválasztás korlátozása széles skálán mozog; a mai államok közül laissez faire személynévpolitika jellemzi a szokásjogon alapuló angolszász jogrendszereket, Brazíliát, Venezuelát, Ecuadorot, továbbá Indonéziát, amely egy- és kételemű személynéveket is elfogad hivatalosként, míg a másik végletet olyan jogrendszerek képviselik, mint a kurd neveket tiltó török vagy a breton keresztnévek vonatkozásában a francia. A személynévpolitika egyetemesen érvényes minimuma, hogy az államok intézményi korlátok közé próbálják terelni polgáraik névváltoztatását. Gyakran nyilvánítják védetté a történeti vagy kulturális szempontból nevezetes családneveket. Érdekes ezenkívül, hogy míg a jelenlegi Dániában és Norvégiában a meghatározottnál kevesebb viselővel rendelkező nevek nem választhatóak új családnévként, más esetekben pont a leggyakoribb családnevek estek hasonló tilalom alá.

Külön tárgyalja a könyv a házasságban élő nők névformái körül napjainkban zajló konfliktusokat. Az egyes hagyományos asszonynévformákra nehezedeő nyomást a szerző két alapvető okra vezeti vissza. Egyrészt világszerte egyre több nő szeretné elkerülni, hogy neve árulkodjék a családi állapotáról, másrészt többnyelvű környezetben egymástól különböző asszonynévi hagyományok hordozói válnak egyazon névpolitika alanyaivá. Ahol a domináns nyelvi hagyományban az asszonynév kötelezően jelzi a családi állapotot, ott, mint a kérdés csehországi és szlovákiai története is mutatja, az állami közigazgatás különösen hajlamos ellenállást kifejteni az alternatív névformákkal szemben. (Talán attól is félve, teszem hozzá, nehogy a kisebbségek által informálisan használt képzőtlen formák elfogadása megnyissa az utat elterjedésükhöz a többségi kultúrában is.)

A rendszerező fejezeteket egyes kiválasztott államok személynévjogának tételes ismertetése követi, a könyvet záró esettanulmány pedig a litvániai lengyel kisebbség személynéveinek hányattatásait elemzi a hivatalos használat vonatkozásában, történeti keretbe ágyazva. A kérdést a két nemzet közötti évszázados ellentétén túl tovább terheli a litván családnevek grammatikai jelöltsége, illetve az is, hogy a litvánok minden idegen családnevet átírnak a litván hangjelölés szerint.

A magyar személynévkutatás a könyv tükrében kitűnőre vizsgálja nemzetközi láthatóságból; magyarországi és magyar vonatkozású példák rendre feltűnnek a különféle kontextusokban. Ez annál is figyelemreméltóbb, mert az onomasztika nemzetközi főúrain megjelenő szakirodalom láthatólag igen egyenlőtlenül fedi le az egyes országok és kultúrák névjogi gyakorlatát. Elsődleges szakirodalom és érdemleges jogi források hiányában a könyvben is maradnak fehér foltok. Például amíg az ottani magyar kisebbségről szóló közlemények reflektorfénybe helyezik a szlovákiai gyakorlatot, a romániai névpolitikáról lényegében semmit nem tudunk meg, bár az egyes országokat bemutató fejezetben a szerző Romániára is kitér. Hogy a szakirodalmi hiátust általában mégis képes gazdag tényanyaggal kitölteni más jellegű forrásokból, az egyrészt széles körű nyelvismeretének köszönhető. Itt hívom fel a figyelmet a szokatlan gyakorlatra, hogy fordítás nélkül, hosszan idéz különféle európai nyelvekből – nemcsak spanyolból például, de lábjegyzetben még asztúriából (bable) is (126). Másrészt a forrásként idézett, soknyelvű irodalom valószerűtlen tematikai változatosságán az is tetten érhető, ahogy az internet és különösen a digitális szövegtárak új lehetőségeket nyitottak meg az adatgyűjtés számára.

WALKOWIAK a mindennapi névpolitikát belefoglalja a névpolitikáról adott definíciójába, de csak amikor intézményi szereplők gyakorolják, és kizárja belőle az egyszerű állampolgárok, névviselek önreprezentációs formáit, választásait és az állam névpolitikájára adott reakcióit. Ez az önkorlátozás nemcsak azért vitatható, mert a politikai mezőt leszűkíti az „ők” elit politikacsinálóra a passzív tömegek „mi”-jével szemben (miközben, főként modern demokráciákban, az állam politikája végső soron a tömegek általi aktív vagy passzív legitimáción nyugszik). Saját leszűkítő definíciójához végül a szerző sem tartja magát, hiszen a könyv folyamán többször is tárgyal az utóbbi típusba tartozó, alulról építkező névpolitikai folyamatokat. Az önkéntes névváltoztatásokról szóló fejezet (WALKOWIAK választóvonalat húz önkéntes és kényszerű névváltoztatások közé) például kifejezetten a névváltoztatás egyéni motivációira összpontosít.

Gazdag, az elérhető névtani szakirodalom példáin messze túlmenő tényanyaga elsőrangú kézikönyvvé avatná a könyvet, ha kézikönyvként való használatát nem tenné némiképp nehézkesé az osztályozás túlburjánzása és rugalmatlansága. A szerző elméletileg lehetséges, de a valóságban vajmi ritkán megvalósuló kombinációkat is külön tárgyal, a több szempontú csoportosítás pedig, amely a személynév jog mint terület gyakorlati definícióját nyújtja, azzal a hátránnyal jár, hogy valamennyi példa több jelenség illusztrálására is felhasználhatóvá válik. A könyvben ezek hol többször visszatérnek, hol csupán az egyik releváns helyen fordulnak elő. Az öröklődő családnevek viselését elrendelő, késő 18. és kora 19. századi törvények ismertetésekor (195–200) a szerző körüljárja, de végül megválaszolatlanul hagyja a kérdést, hogy az ekkor felvett új családnevek mennyiben voltak maguk a polgárok és mennyiben a közreműködő bürokrácia alkotásai. A záró esettanulmányban pedig számomra aránytalanul részletesnek tűnik a történeti háttérinformáció.

Összességében azonban csak sajnálni tudom, hogy egy ilyen fontos könyv nem egy tekintélyes angolszász tudományos könyvkiadó gondozásában jelent meg, ami ráirányítaná a megérdemelt figyelmet. Jó hír viszont, hogy a könyv szabadon letölthető a poznańi Adam Mickiewicz Egyetem szövegtárából (l. a címhez kapcsolt elérhetőséget).

BERECZ ÁGOSTON

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-7453-481X>

Közép-európai Egyetem